

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО РИНКУ КАРТОПЛІ В УКРАЇНІ

Обґрунтовується важливість та соціально-економічна доцільність кластерного підходу до формування цивілізованого ринку картоплі, який має базуватись на такому природному факторі цієї культури як вироджування

КЛЮЧОВІ СЛОВА: кластер, кластеризація, кластерні моделі, картоплярство, картоплепродуктовий підкомплекс, ринок картоплі.

В сучасному світі все більшого розвитку набирає така форма інтеграції як кластер. Його безумовна перевага полягає в тому, що така інтегрована структура створюється в межах певної території, з одного боку, і участь в її організації та функціонуванні беруть не лише підприємства і галузі АПК, а й інші господарські, фінансово-банківські та сервісні структури, органи державної влади, самоврядні структури, суспільні організації.

Питання розвитку картоплярства та формування ринку картоплі досліджували А. В. Лісовий, В. В. Кононученко Л. М. Мех, В. А. Сторожук, Ю. А. Цимбалюк. Однак в їх роботах не висвітленими залишаються питання розробки механізму залучення до ринку картоплі особистих господарств населення, які домінують у картоплярстві.

Науковою розробкою концепції кластерів в Україні та ближньому зарубіжжі займаються І. Ткачук, С. Соколенко, М. Войнаренко, Є. Безвушко, В. Чевганова, І. Брижань, В. Федоренко, Ж. Мінгальова, С. Ткачова. Зазначені дослідники проблеми визнають, що теорія кластерів не є винаходом М. Портера. Новий механізм стимулювання місцевої економіки був започаткований у Данії, Емілії-Романьї в Італії, Баден-Вюртенбергу в Німеччині, Каталонії в Іспанії, де структура економіки характеризується існуванням взаємозалежних галузей, які використовують традиційні професійні навички населення, мережу соціальних контактів у його середовищі. Кластери є мережею вертикально інтегрованих підприємств та організацій, які виробляють конкурентоспроможні товари та послуги, використовуючи, насамперед, внутрішні ресурси регіону. Водночас ці утворення забезпечують зв'язок виробництва з поширенням нових технологій та інновацій, інформацією взагалі, що вимагає включення у кластерний лан-

цюг університетів, науково-дослідницьких центрів, технополісів. Кластери формуються на основі галузей, які мають спільну науково-дослідну та частково управлінську основу.

На наше глибоке переконання, кластеризація агропромислового виробництва може забезпечити вирішення ряду гострих питань сучасності. Йдеться передусім, про підвищення товарності виробництва в особистих господарствах селян, які продовжують домінувати у виробництві картоплі, овочів, молока, м'яса, продукції вівчарства. Кластер може стати тією організаційно-економічною структурою, яка посприє вирівнюванню міжрегіональних диференціацій у дохідності і прибутковості аграрного сектора в цілому. Нарешті кластеризація може забезпечити інвестування розвитку соціальної сфери й сільських територій взагалі.

Для будь-якого регіону (чи групи поселень) кластер є тією інтегрованою структурою, яка одночасно переймається проблемами виробництва та соціального розвитку. Визначальними рисами в цьому відношенні є:

- наявність вільних інвестиційних ресурсів і потреба їх капіталізації;
- можливість організації виробництва на інноваційній основі;
- скорочення посередницьких ланок і націлення виробництва на конкурентоспроможність та комерційний розрахунок;
- організація виробничих зв'язків у рамках кластера за принципом самофінансування та самоокупності;
- ефективне регулювання товарних, ресурсних і грошових потоків;
- запровадження взаємовигідної системи внутрішніх розрахунків;
- здійснення системи заходів щодо соціального розвитку територій.

Звичайно, можливості кластеризації території аж ніяк не можна вважати загально прийнятними. Вони залежать від галузевої структури виробництва на території, готовності підприємства (установи, галузі), здатного взяти на себе сам процес кластеризації, і, нарешті, наявності території (в регіоні) необхідних для інтеграційного процесу факторів (поділ праці, галузева структура, ресурси, кадри), а також ступеня розвитку виробництва і соціальної інфраструктури.

На особливу увагу заслуговує можливість створення кластерів у такій життєвоважливій галузі сучасної економіки України як картоплярство. Причин для формування в цій сфері кластерів чимало. Зокрема, розпорошеність виробництва картоплі по мільйонах селянських дворів і низька товарність галузі, надмірні ви-

трати на заготівлю продукції та проблеми завантаження потужностей переробки. Нарешті, не можна не звернути увагу на труднощі своєчасного забезпечення селянських господарств посадковим матеріалом, оскільки, як відомо, картопля має властивість поступово втрачати свої продовольчі якості та вироджуватись.

Саме тому ми пропонуємо в рамках розвитку картоплепродуктового підкомплексу України піти шляхом кластеризації.

Відповідно до зональної спеціалізації, ґрунтово-кліматичних умов та інтенсивності вироджування картоплі пропонується створити в картоплярстві чотири кластерні моделі (табл. 1).

Таблиця 1

**КЛАСТЕРНІ МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ
ВИРОБНИЦТВА ТА РЕАЛІЗАЦІЇ КАРТОПЛІ**

Моделі	Суть і призначення моделі	Ареал поширення моделі
I. Зона найменшого вироджування	Зона має найкращі умови для вирощування насіннєвої картоплі для інших областей України та самозабезпечення продовольчою картоплею	Гірські й передгірні райони Закарпатської і Чернівецької областей
II. Зона слабкого виродження	В цій зоні доцільно максимально сконцентрувати виробництво картоплі. Враховуючи специфіку даної зони, тут слід розмістити переробні підприємства та потужні картоплесховища з можливістю передпродажної обробки картоплі. Виробництво картоплі доцільно зосередити в господарствах із значними площами посадки. Зона спроможна самозабезпечитись насіннєвим матеріалом	Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська і Чернігівська області, а також північні райони Вінницької, Київської, Сумської та Хмельницької областей
III. Зона помірного вироджування	Самозабезпечення регіону продовольчою картоплею, реалізація лишків. Переробні підприємства створювати не доцільно	Полтавська і Черкаська області, південні райони Київської, Сумської, Хмельницької, Вінницької, північні райони Кіровоградської та Харківської областей

Моделі	Суть і призначення моделі	Ареал поширення моделі
IV. Зона сильного вивроджування	Самозабезпечення продовольчою картоплею, вирощування ранньої (молодої) картоплі для задоволення потреб міжрегіонального обміну. Створення оптового ринку для забезпечення картоплею промислових центрів	Запорізька, Донецька, Луганська, Одеська, Дніпропетровська, Миколаївська та Херсонська області, південні райони Кіровоградської та Харківської областей, Автономна Республіка Крим.

Звичайно, наші пропозиції не претендують на вичерпність відповідей на питання проблем сучасного розвитку картоплярства. Однак, якщо стати на такий шлях розвитку, то вдасться, поперше, придати картоплепродуктовому підкомплексу цілеспрямованого адресного розвитку, підпорядкувати галузь реальному попиту, сформуванати надійну базу і поле для розвитку малого і середнього бізнесу, розв'язати проблеми регіональних потреб у продукції.

Таблиця 2

**ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ КЛАСТЕРНИХ МОДЕЛЕЙ
ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ТА РЕАЛІЗАЦІЇ КАРТОПЛІ**

Область	Населення, тис. чоловік	Виробництво картоплі всього, тис. т	Потреба в картоплі згідно науково- обґрунтованого рівня споживання, тис. тонн	Фактичне споживання, тис. тонн в 2006 році	Відхилення фактичного споживання від науково- обґрунтованого рівня
Перша модель	2150,1	1011,4	266,6	353,8	87,2
Друга модель	18449,1	12011,5	2287,7	2899,4	611,77
Третя модель	6733,7	3282	835	896,9	61,7
Четверта модель	19331,1	3162,2	2397	2080,3	– 316,7

Наведені розрахунки показують, що по перших трьох моделях фактичне споживання картоплі значно перевищує науково обґрунтований рівень і лише у четвертій моделі спостерігається зворотна ситуація, значні відхилення характерні також по всіх моделях між власним виробництвом картоплі (особливо по окремих областях) та її потребами за науково обґрунтованими нормами споживання.

Перша модель передбачає спеціалізацію на вирощуванні еліти та насіннєвого матеріалу й самозабезпечення продовольчою картоплею. В даному регіоні доцільно об'єднати зусилля: Закарпатського інституту агропромислового виробництва (питання вдосконалення технології вирощування елітного насіннєвого матеріалу) та інформування виробників картоплі (не тільки підприємств, а й господарств населення) про нові досягнення в галузі, шляхом організації виставок, науково-практичних конференцій, публікацій у засобах масової інформації.

Виробництвом елітної картоплі тут можуть займатись спеціалізовані сільськогосподарські підприємства та господарства населення при наявності ліцензії на виробництво і реалізацію картоплі.

В другій моделі, тобто в регіоні традиційних виробників картоплі, пропонується максимально сконцентрувати виробництво товарної картоплі, її зберігання, переробку та передреалізаційну доробку (миття, сортування, фасування). Тут необхідно відновити роботу крохмальних заводів, зосередити підприємства по виробництву картоплепродуктів та напівфабрикатів. Крім того, враховуючи останні тенденції розвитку оптової та роздрібно-ї торгівлі плодоовочевою продукцією та картоплею, особливу увагу слід звернути на створення сучасних картоплесховищ з контрольованими умовами зберігання продукції протягом всього періоду з врахуванням особливостей зберігання картоплі залежно від її призначення.

Виробництвом товарної картоплі тут мають займатися господарства, які можуть забезпечити дотримання сучасних технологій вирощування картоплі й рівень урожайності яких становитиме не менше 200 ц/га. Отримання урожайності нижче заданого рівня робить картоплярство в даній зоні не ефективним. Слід звернути увагу на досвід сусідів — Росії та Білорусі, які вважають картоплярство на площі менше 200 га також неефективним.

Третя кластерна модель — це зона помірного вироджування картоплі. Умови тут є досить сприятливі для вирощування картоплі, але в той же час картопля швидко уражується хворобами і сортооновлення та сортозаміну доцільно проводити через 3—5 років.

Області, які потрапили в третю модель, цілком спроможні повністю забезпечити власні потреби в картоплі та частину виробленої продукції продавати. Проте переробні підприємства та насінництво картоплі розмішувати тут недоцільно.

Четверта модель характеризується сильним вироджуванням картоплі, а тому має бути орієнтована лише на самозабезпечення продовольчою картоплею. Крім того, в Херсонській, Миколаївській, Одеській областях та АРК є умови вирощувати двоврожайну картоплю, тобто на півдні України можна вирощувати ранню (молоду) картоплю і реалізувати в інші регіони. Враховуючи, що Одеса є центром торгівлі не тільки для південних областей, а й для України в цілому, доцільно створити тут Регіональний аграрний центр.

В дану модель потрапили найбільші промислові центри, концентрація міського населення в них значно перевищує середній показник по Україні. Отже, потрібно подбати про забезпечення жителів цих міст картоплею (й іншою сільськогосподарською продукцією). Створений тут оптовий продовольчий ринок повинен бути орієнтований на місцевого споживача та виробника з інших регіонів.

Кожна з означених моделей матиме тісні зв'язки з Інститутом картоплярства та іншими науковими установами, що працюють у даній галузі. Між кластерами також існуватимуть відносини з приводу міжрегіональних обмінів як посадковим матеріалом, так і продовольчою картоплею.

Організаційно-економічні зв'язки між підприємствами в кластерних моделях будуть будуватися на основі інтеграції виробників картоплі, переробних підприємств, виробників насінневого матеріалу з підприємствами, які мають необхідні фінансові ресурси.

Враховуючи, що картопля (за дотримання технологій) є високорентабельною культурою, вкладати кошти в розвиток галузі можуть і підприємства, не пов'язані з сільським господарством.

Таким чином, щоб запобігти подальшому розпорошенню картоплярства, варто перейти на створення в картоплепродуктовому підкомплексі кластерів.

На наше переконання, запровадження принципів кластеризації в картоплепродуктовому підкомплексі найдоцільніше в першу чергу на регіональному рівні у тих регіонах, де висока питома вага міського населення та висока концентрація промисловості (східні та південні області України). Сама природа кластерів будується на збереженні переваг сільськогосподарської спеціалізації, поєднанні аграрної, переробної та харчової сфер і, що найголовніше,

кластери в ринковому середовищі являють собою конкурентоздатну організаційно-виробничу форму територіального характеру, що базується на різних рівнях локалізації.

В нашому розумінні кластер може складатись не лише із галузей картоплепродуктового підкомплексу, а й інших сфер діяльності, які не пов'язані з агропромисловим виробництвом безпосередньо. Саме кластерна форма інтеграції дає можливість об'єднати зусилля роздрібнених виробників картоплі (і навіть за межами регіону), за рахунок інвестиційно-інноваційної діяльності відродити великотоварне виробництво картоплі, запровадити конкурентно-кооперативні взаємодії щодо виробництва та просування на ринок продукції картоплепродуктового підкомплексу.

Література

1. Кононученко В. В., Оверчук П. В., Сторожук В. А. Стан та основні напрямки розвитку картоплярства України в сучасних соціально-економічних умовах // Картоплярство: Міжвідом. тем наук. зб. — К., 2000. — Вип. 30. — С. 11—19.
2. Кононученко В. В., Сторожук В. А. Ринок картоплі в Україні: стан та проблеми // Картоплярство: Міжвідом. тем наук. зб. — К., 2002. — Вип. 31. — С. 3—15.
3. Лісовий А. В. Формування ринку картоплі в Україні // Формування ринкових відносин в Україні. — К.: Науково-дослідний економічний інститут, 1997. — Вип. 3. — С. 125—132.
4. А. Лисецький, М. Соломко, І. Думич Аграрний сектор України: адаптивний саморозвиток і глобальні виклики у регіональному вимірі // Економіка України. — 2007. — № 11. — С. 57.
5. Мех. Л. М. Економічний механізм формування і функціонування ринку картоплі. — Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.07.02. — Економіка сільського господарства і АПК. — Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва, Харків, 2004.
6. Поточна кон'юнктура і прогноз ринків сільськогосподарської продукції та продовольства в Україні / за ред. О. М. Шпичака. — К.: Інститут аграрної економіки УААН, 2007.
7. Цимбалюк Ю. А. Сучасні тенденції у функціонуванні ринку картоплі в Україні // Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету. / За ред. В. Г. Ткаченко. — Луганськ: ЛНАУ, 2004. — № 38(50). (Серія «Економічні науки»). — С. 320—324.

Стаття надійшла до редакції 25.06.2009